

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет
Факультет іноземної філології та соціальних комунікацій
Кафедра психології, політології та соціокультурних технологій

КАЛИНИЧ НІНА ВІТАЛІЇВНА

**МОНІТОРИНГ ЯКОСТІ ЯК СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНОГО
СУПРОВОДУ СІМЕЙ, В ЯКИХ ВИХОВУЮТЬСЯ ДІТИ-СИРОТИ І
ДІТИ, ПОЗБАВЛЕНІ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ**

Галузь знань 23 Соціальна робота
Спеціальність 231 Соціальна робота

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти
бакалавра

Гарант освітньої програми
«Соціальна робота»
д.пед.н., доцент
Купенко О.В.

Науковий керівник
к. політ н, доцент каф.
ППСТ, доцент Король С. М.

Суми 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ	7
1.1 Правові засади щодо соціального супроводу як послуги	7
1.2 Особливості та потреби дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування які знаходяться в прийомних сім'ях	11
1.3 Етичні засади роботи з дітьми сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування які знаходяться в прийомних сім'ях	14
Висновки до першого розділу	19
РОЗДІЛ 2. МОНІТОРИНГ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ ЯК ЗНАХОДЯТЬСЯ В ПРИЙОМНИХ СІМ'ЯХ	21
2.1 Характеристика використаних соціально-психологічних методик	21
2.2 Моніторинг соціально-психологічних особливостей дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування як знаходяться в прийомних сім'ях.	23
Висновки до другого розділу	28
ВИСНОВКИ	31
РЕКОМЕНДАЦІЇ	35
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37
ДОДАТКИ	40

ВСТУП

Деінституціалізація освітньої галузі для підростаючого покоління є однією з найскладніших соціальних і наукових проблем. Усиновлення широко вважається найефективнішим способом соціалізації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Сім'я вважається природним і найбільш сприятливим середовищем для захисту, розвитку і виховання дітей. Крім діяльності родини видаляють також, школу, діяльність психологів та соціальних працівників які працюють з дитиною, близьке оточення дитини, яке має певний вплив на неї.

За офіційною статистикою, в Україні понад 250 тисяч соціально незахищених дітей – за неофіційними даними втричі більше. Сьогодні в закладах інституційного догляду та освіти перебувають майже 97 тис. дітей, з них майже 55 тис. – цілодобово. З усіх дітей в інтернатних закладах лише 8% є сиротами або не мають батьківського піклування, а решта 92% мають батьків, що є великою проблемою для України (більшість батьків віддають дітей до інтернатів за станом здоров'я чи сімейної бідності), а 28% із 250 000 дітей мають затримку емоційного розвитку.

Соціальний процес, пов'язаний з надходженням дитини до сім'ї, потребує особливої соціально-психологічної підтримки. Дитина та всі члени прийомної сім'ї повинні перебудувати соціальні стосунки, розвивати нові соціальні зв'язки аби адаптуватися до існуючих норм взаємодії. При цьому значно зросла роль уміння розпізнавати та висловлювати свої та чужі емоції. Усі прояви алекситимії, труднощі у формуванні Я-концепції особистості, негативні емоції, агресія можуть погіршити прогноз стабільних сімейних стосунків, тому відповідним фахівцям котрі працюють з прийомними сім'ями, варто використовувати різні послуги які можуть мінімізувати негативні прояви в дитини, та загалом родини, на сьогодні найпоширенішою послугою є послуга соціального супроводу сімей у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування. Проте, дана послуга

потребує постійного моніторингу її дієвості та результативності. Таким чином це обумовлює актуальність дипломного дослідження «Моніторинг якості як складова соціального супроводу сімей, в яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування».

Об'єкт: соціальний супровід сімей, в яких виховуються прийомні діти.

Предмет: моніторинг якості як складова соціального супроводу сімей в яких виховуються діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування.

Мета: апробація методу моніторингу соціально-психологічного стану дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, які виховуються в прийомних сім'ях.

Період дослідження: 2018 – 2022 роки.

Завдання:

1. Описати правові засади соціального супроводу як послуги.
2. Охарактеризувати особливості та потреби дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування які знаходяться в прийомних сім'ях.
3. Описати етичні засади роботи з дітьми-сиротами та дітьми позбавлених батьківського піклування які знаходяться в прийомних сім'ях.
4. Надати характеристику використаних соціально-психологічних методик.
5. Здійснити моніторинг соціально-психологічних особливостей дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування які знаходяться в прийомних сім'ях.

Цільова аудиторія: діти-сироти та діти позбавлені батьківською піклування які знаходяться в прийомних сім'ях Липоводолинської селищної ОТГ, Сумської області.

Теоретико-методологічна база кваліфікаційної роботи: Моніторинг психосоціальних особливостей прийомних дітей як тема дослідження є досить нова, але її досліджували достатньо авторів. Проаналізували подальше спостереження за керівництвом навчально-виховного процесу (Сльникова Г.В., Лукін Т.О., Майорова Н.О., Орлова О.Ю., Подмазіна С.І.).

Науковці Товстоп'ят Ю.Ф., Приходько Т.В. досліджували психосоціальні особливості дітей, які перебувають у прийомних сім'ях, і зокрема роботи Алексеевої М.І., Войнець Л.С., Божович Л.І., Комарової Н.М. та інших науковців висвітлюють різні аспекти проблеми. Впливу форми батьківства на соціалізацію та особистісний розвиток дітей наголошують відомі педагоги Драгоманов М.П., Лесгафт П.Ф., Макаренко О.С., Ушинський К.Д.

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в удосконаленні методів дослідження соціально-психологічних особливостей дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, що проживають в прийомних сім'ях та в апробуванні моніторингу як складової соціального супроводу сімей.

Методи дослідження:

1. Теоретичні: аналіз, синтез, систематизація, зіставлення, класифікація науково-психологічних джерел інформації, що дозволило узагальнити та систематизувати погляди вчених на проблему, яка вивчається.

2. Емпіричні: метод моніторингу, методика вивчення особливостей Я-концепції (Е. Пірс, Д. Харріс), опитувальник Басса-Дарки (призначається для визначення рівня агресивності).

Практичне значення визначається тим, що були надані службі у справах дітей та родині результати моніторингового дослідження, які будуть показувати динаміку змін соціально-психологічних особливостей дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування які знаходяться в прийомних сім'ях, для майбутньої діяльності з ними.

Матеріали дослідження можуть бути використані прийомними батьками, соціальними педагогами та іншими фахівцями, які працюють із дітьми-сиротами, та дітьми, позбавленими батьківського піклування.

Впровадження результатів дослідження полягають в наданні рекомендацій сім'ям де перебувають діти-сироти і діти позбавлені

батьківського піклування, для впровадження їх в освітній та виховний процес родини.

Публікації: наукова робота та стаття Калинич Н. В., Позняк А.А. «Психоемоційні особливості Я-концепції та ризики алекситимії дітей у період адаптації до прийомних родин» [25].

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається зі вступу, розділу 1, розділу 2, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі визначено мету, об'єкт, предмет дослідження, завдання а також обґрунтована актуальність.

В першому розділі «теоретичні основи здійснення моніторингу соціально-психологічних особливостей» описано соціальну послугу соціального супроводу, охарактеризовано етичні засади роботи з дітьми-сиротами та дітьми позбавлених батьківського піклування які знаходяться в прийомних сім'ях, описано особливості та потреби дітей сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування які знаходяться в прийомних сім'ях.

В другому розділі «моніторинг соціально-психологічних особливостей дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування як знаходяться в прийомних сім'ях» надано характеристика використаних соціально-психологічних методик та здійснено моніторинг соціально-психологічних особливостей дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування як знаходяться в прийомних сім'ях від 2018 до 2022 року.

Загальний обсяг роботи складає 45 сторінок, 2 таблиці, 2 діаграми, 25 використаних джерел.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗДІЙСНЕННЯ МОНІТОРИНГУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

1.1 Правові засади щодо використання моніторингу як завдання соціального супроводу

На сьогодні, законодавство України достатньо широко розглядає моніторинг як завдання соціального супроводу, та загалом послугу соціального супроводу. Нормативно-правову базу з моніторингу як завдання соціального супроводу складають: міжнародні нормативно-правові акти, закони України, акти Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та інші нормативно-правові акти України.

Основним документом соціального супроводу є наказ від 11.08.2017 р. № 1307 про затвердження Національного стандарту соціального супроводу сімей, які виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, у якому описано значення, обсяг, умови та організацію підтримки сімей, в яких виховуються діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування (опікунські сім'ї, прийомні сім'ї, ДБСТ), що є показником якості об'єктів власності та управління всіх форм надання послуги.

Соціальна підтримка сімей, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування - комплексні заходи допомоги згідно з документом № 1307 від 11.08.2017 про затвердження Національних стандартів соціального супроводу сімей, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Ці заходи направлені на створення та утримання позитивного психосоціального клімату у сім'ї, що дозволяє дитині пристосуватися до нового середовища, створення належних умов для задоволення індивідуальних потреб кожної дитини-сироти, розвитку та вихованні, захисті, майна дітей, житла та інших прав, вони сприяють навчанню та розвитку дітей, допомагають зміцненню/відновленню сімейних

стосунків, створюють та забезпечують умови для першочергових прав дітей на усиновлення та готують дітей до відриву від сім'ї, у тому числі до самотійного життя.

Щодо моніторингу надання послуги соціального супроводу, то в зазначеному документі це пояснюється так: «Моніторинг якості надання соціальної послуги соціального супроводу - проведення поточних або періодичних перевірок суб'єктів, які надають послуги соціальної допомоги, з метою оцінки поточних результатів, виявлення труднощів, виявлення проблем та підготовки до їх усунення з метою покращення та надання консультацій та/або покращення соціальних послуг» [5].

Для вимірювання якості соціального супроводу сімей, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (далі – прийомних дітей), у нашому дослідженні ми спиралися на такі показники:

1. Отримувач соціальних послуг соціального супроводу сімей беруть участь у процесі прийняття рішень та оцінки якості виконання послуг соціального супроводу на різних етапах.

Отже, цим документом визначено обсяги, умови та організацію надання послуг соціального супроводу сімей, які виховують прийомних дітей, а також різні форми якісних показників для суб'єктів усіх форм власності та господарювання, що надають цю послугу.

Моніторинг надання соціальних послуг - це систематичний збір та обробка статистичних даних, адміністративно-оперативних характеристик соціальних служб, затверджених наказом МСПУ. Метою моніторингу є контроль за роботою системи та чи відповідає вона встановленим стандартам. Метою оцінки якості соціальних послуг є зрозуміння, чи може існуюча система соціальних послуг гарантувати відповідні результати. Успішний моніторинг дає можливість покращити системи соціальних послуг шляхом прийняття відповідних рішень на основі об'єктивних та відповідних даних.

З 1 січня 2020 року набув чинності Закон України «Про соціальні послуги», який встановлює основні організаційно-правові засади надання соціальних послуг, спрямовані на запобігання виникненню труднощів у життєвому середовищі, подолання або мінімізації їх негативних наслідків для людей/сімей, які знаходяться в складних життєвих обставинах (СЖО). Згідно із законодавством, СЖО -це ситуація, яка негативно впливає на життя, здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї і не може бути подолана особою/сім'єю самостійно.

Деякі нововведення закону набули чинності з 1 січня 2020 року. Тому, якщо попередній закон визначав соціальні послуги як «серію заходів які направлені на допомогу окремим соціальним групам людей, певним соціальним групам, які мають важкі умови життя і не можуть подолати труднощі», то нова редакція передбачає «дії, спрямовані на профілактику складним життєвим обставинам, подолання таких ситуацій або мінімізацію їх негативного впливу на окремих осіб/сім'ї, що їх складають» [4].

Тому, зараз у центрі уваги надання послуг також є профілактична частина, що є перевагою, оскільки профілактика є ефективнішою, ніж вирішення існуючих проблем.

Нова редакція закону також розширює коло осіб, які можуть звертатися за соціальними послугами: тих, хто потребує послуг, або їхніх законних представників, та інших, хто зацікавлений у тих, хто потребує послуг. Це важлива частина профілактичного розділу соціальної роботи. Законом передбачено створення реєстрів отримувачів та надавачів соціальних послуг, тобто автоматизованих інформаційно-телекомунікаційних систем, призначених для збору, запису, зберігання та використання даних про надавачів та отримувачів соціальних послуг, а також запровадження єдиних вимог для всіх соціальних послуг: постачальники – штати, муніципалітети та НУО (як комерційні, так і некомерційні).

У Законі «Про соціальні послуги» послуга соціального супроводу трактується як базова соціальна послуга, яка надається сім'ям, дітям та

підліткам при здійсненні соціальної роботи, у нашому випадку вона спрямована на прийомні сім'ї, сімейні дитячі будинки, сім'ї опікунів.

Розпорядження Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу від 9 серпня 2017 р. № 526-р, має одне з завдань: «Удосконалення механізмів альтернативного догляду за дітьми з урахуванням міжнародного досвіду (приймна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, малий груповий будиночок, опіка та піклування, патронат над дитиною, центри соціальної підтримки дітей та сімей тощо)», даний догляд супроводжується послугою соціального супроводу, як однією з кращих послуг при роботі з даною цільовою аудиторією [1].

Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 № 185 «Про затвердження Стандартів діяльності суб'єктів надання соціальних послуг» визначає загальні стандарти діяльності надавачів соціальних послуг, яких ми повинні дотримуватися при наданні соціальних послуг, деякі з яких:

1. Надання соціальних послуг відповідно до національних стандартів соціальних послуг та підтверджено інформацією про діяльність цих надавачів послуг.

2. Надати публічний звіт про надання соціальних послуг, підтверджений належним чином засвідченою копією звіту та результатами оцінки якості соціальних послуг (для осіб, які мають досвід надання соціальних послуг більше трьох років) [2].

Тому, основними нормативними актами, які регулюють питання моніторингу як завдання соціального супроводу є: Закони України накази та стандарти, які описують інструменти та складові моніторингу. Тому, безперечно, ці документи зробили вагомий внесок у регулювання супроводу та надання послуг соціального супроводу, конкретизуючи особливості та етапи його впровадження.

1.2 Особливості та потреби прийомних дітей як цільової аудиторії дослідження

Діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, є специфічною соціальною групою. Особливості соціалізації вихованців дитячих будинків зумовлені не тільки психологічними травмами, що передували надходженню дітей до виховних установ, а й умовами їх проживання в цих установах.

Утримання дітей-сиріт у закладах закритого типу формує специфічний комплекс психолого-соціальних особливостей, що негативно впливає на їх соціалізацію та психічне здоров'я. Вони мають певні характеристики, зокрема наявність психологічної травми, недорозвинені соціальні навички та навички їх подолання, низька самооцінка та, найчастіше, недорозвинені соціальні навички. Оскільки ці діти так довго живуть у суворих умовах, їхній світогляд часто спотворюється.

Для дітей-сиріт характерні ледь розвинені соціальні навички та низька самооцінка. Спостереження свідчать про те, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, поведуться у стосунках, які регулюються захисними механізмами, такими як агресія, спроби звинувачувати інших, конфлікти, некомпетентність та небажання визнавати злочини проти суспільного ладу.

Виховування дитини в прийомній сім'ї означає, що її психосоціальні особливості формуються не лише в сім'ї, а й у соціальному оточенні сім'ї. Дуже важливо створити умови для формування дитини як особистості в школі або в дитячому колективі, де вона перебуває найбільше часу (садок, шкільний заклад).

Дитина в прийомній сім'ї обов'язково вносить зміни, які торкнуться її, її самопочуття та шансів. З'являються нові відносини, сімейне життя, зміни в її особистому житті, нові члени сім'ї, з'являються нові цінності та перспективи, змінюються їхні внутрішні та зовнішні характеристики.

Проблеми в прийомних сім'ях пов'язані з появою дитини та перебудовою існуючої структури сім'ї та способу життя всіх її членів:

прийомних батьків та усиновленої дитини. Проблеми, які виникають у приймаючих сім'ях, можна поділити на дві категорії: з одного боку, психосоціальні, освітні, а з іншого – організаційні [9]. Якщо попередження організаційних бар'єрів значною мірою регулюється, то до першої групи належать фактори, які потребують індивідуальної уваги, це:

- селекційне ставлення одного з батьків до усиновленої дитини;
- селекційне ставлення дітей до членів родини, агресивне по відношенню до деяких з них;
- неадекватна, незрозуміла чи неконтрольована поведінка дітей у певних життєвих ситуаціях;
- конфлікт між дітьми;
- неадекватне ставлення вихователів дошкільних закладів до прийомних дітей;
- походження дитини;
- труднощі у встановленні стосунків з кровними родичами [6].

Діти, влаштовані в сім'ї з інтернатів, діляться на дві групи: ті, хто проживав у сім'ї, і ті, хто ніколи не проживав у сім'ї. Основним фактором, що впливає на розвиток цих дітей, є психічна депривація, нездатність адекватно задовольняти основні духовні потреби (емоційні зв'язки, комфорт, безпека, довіра тощо) протягом достатнього періоду часу.

Отже, можна виділити основні потреби дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:

- фізіологічні потреби (повноцінне харчування, повноцінний відпочинок і рухова активність, адаптовані до віку та рівня розвитку дитини), які задовольняються за рахунок: фізичного здоров'я дитини, відповідального догляду за нею, організації здорового способу життя);
- Психологічні потреби (розвиток мислення, пам'яті, емоційно-естетичної сфери; самоусвідомлення та самореалізація, відповідна гендерна орієнтація), які задовольняються: почуттям любові, безпеки, постійною

турботою, розумовою активністю дитини, доступом до інформації, можливість вільного доступу до джерел знань, розвиток здібностей;

– Соціальні потреби (постійні теплі стосунки з батьками (усиновлювачі, опікуни, прийомні батьки), братами і сестрами, іншими членами сім'ї; спілкування та взаємодія з ними; співпереживання, підтримка та допомога; незалежність у дружбі та вільний вибір) [24].

За віком дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, загалом поділяють на шість груп, а саме:

Перша вікова група – діти до 2 років. Позитивним моментом для адаптації дітей в цьому віці є те, що формування характеру дитини відбувається практично з нуля, а негативного досвіду в несприятливому оточенні дитина не має. Але догляд за маленькою дитиною вимагає чимало зусиль.

Друга вікова група – діти 3-4 років. Дитина цього віку сприйнятлива до зовнішніх впливів і, таким чином, має можливість ефективно впливати на свій інтелектуальний і характерний розвиток.

Третя вікова група – діти від 5 до 7 років. Діти в цьому віці більш незалежні та автономні, але в цьому віці вони пам'ятають певні епізоди з минулого життя, і їхні враження можуть впливати на їх усвідомлення та поведінку.

Четверта вікова група – діти від 8 до 11 років. Діти цього віку самостійні. Вони чітко характеризують характер, поведінку, звички, схильності, здібності, рівень інтелекту. Але діти цього віку мають труднощі з адаптацією до особливої поведінки та звичок, прийнятих у сім'ях. Тому прийомним батькам потрібно набратися терпіння, стримувати свої здібності, виявляти розуміння при вихованні такої дитини.

П'ята вікова група – діти 12-15 років. У психологічній літературі підлітковий вік часто розглядається як період конфлікту. Звільнююча реакція зазвичай виникає, коли підлітки намагаються вирватися з-під контролю

старших і зайняти позицію щодо певних цінностей. Головне – вчасно «увійти» в життя дитини, щоб виправити її поведінку.

Шоста вікова група – діти віком від 16 до 17 років. Серед прийомних дітей ця вікова група зустрічається досить рідко. Основними характеристиками цих дітей є бажання оселитися в прийомній сім'ї, страх перед майбутнім, акцент на стосунках з протилежною статтю [21].

Працюючи з цільовою аудиторією для побудови соціальної підтримки, необхідно розуміти їх психосоціальні особливості, потреби та дотримуватися певних правил.

Відтоді метою соціального супроводу є створення належних умов для задоволення потреб розвитку та освіти кожної прийомної дитини, а також окремої прийомної дитини.

Слід розуміти, що на кожному етапі розвитку дитина має специфічні потреби, які визначають особливості її розвитку. Потреби формуються у дитини з народження. Задоволення кожної вираженої потреби створює відчуття довіри до людини, яка ці потреби задовольняє.

Тому соціально-психологічні аспекти формування особистості дітей у прийомних сім'ях є важливим чинником гармонійного розвитку особистості та покращення психологічного та емоційного стану дітей, що потребує модернізації методів соціальної підтримки таких дітей. Під час роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, для позитивної мотивації та результатів роботи необхідно враховувати їх вікові особливості.

1.3 Етичні засади роботи з дітьми які знаходяться в прийомних родинах

Соціальна робота з прийомними дітьми ґрунтується на етичних принципах, визначених «Етичним кодексом спеціалістів із соціальної роботи України», затвердженим наказом Міністерства молоді та спорту України від 1965 р. [3], документ «Global Social Work Statement of Ethical Principles»,

2018, який містить принципи та стандарти етики соціальної роботи тощо. Крім того, діяльність з ними регулюється з дозволу служби у справах дітей яка співпрацює з родиною та батьків - вихователів.

Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи є документом, спрямованим на здійснення соціальної роботи в багатьох функціональних сферах з метою розвитку індивідуальних потенціалів та здібностей та задоволення потреб людини.

Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи для фахівців соціальної роботи визначає керівні принципи професійної діяльності фахівців, виконання службових обов'язків та організації взаємодії з клієнтами. Цей документ визначає шляхи розв'язання етичних проблем і прийняття найбільш відповідних етичних рішень. В основу Етичного кодексу фахівців із соціальної роботи України покладений вітчизняний досвід і міжнародні етичні принципи й стандарти соціальної роботи, що визначені на загальних зборах Міжнародної Федерації соціальних працівників (IFSW) у м. Коломбо (Шрі-Ланка) 6–8 липня 1994 р.

Професійна діяльність соціальних працівників ґрунтується на трьох основних принципах:

- повага до особистості, визнання її безумовної цінності, незалежної від її реальних досягнень і дій;
- людина – унікальна соціальна істота, яка усвідомлює свою ідентичність по відношенню до інших і спирається на них для розвитку своєї неповторності;
- людина завжди має здатність змінюватися, покращувати своє життя, рости, а отже – прагне свободи вибору, прийняття рішень [3].

Кодекс етики визначає сім основних етичних принципів діяльності фахівців із соціальної роботи: повага до гідності кожної особистості та визнання її унікальності та неповторності; перш за все інтереси клієнта; толерантність; довіра та співпраця у розв'язанні проблем клієнта; доступність послуг; конфіденційність; дотримання професійної етики [8].

Стандарти етичної поведінки соціальних працівників є «основою їхньої професійної діяльності відповідно до загальнолюдських цінностей та етичних принципів соціальної роботи» і поділяються на такі групи: етична поведінка стосовно професії, етична поведінка по відношенню до колег, етична поведінка стосовно клієнтів та взаємодіючих організацій [8].

Стандарти етичної поведінки стосовно професії:

- дотримуватись Кодексу етики та діяти відповідно до принципів та стандартів етичної поведінки;
- підвищувати якість та ефективність соціальних послуг, розвивати професіоналізм соціальної роботи, залучати до виконання посильних завдань волонтерів (помічників волонтерів);
- відповідальний перед замовником у межах цієї специфікації;
- виявлення та з'ясування природи та причин індивідуальних, сімейних і колективних соціальних проблем, проблем місцевої влади та глобальних соціальних проблем;
- сприяння соціальній та виховній роботі;
- сприяти розробці та впровадженню технологій, методів, прийомів і соціальних проєктів, спрямованих на підвищення якості життя людей, сімей, населення, громад і суспільств;
- визнати, що професійна відповідальність має перевагу над особистими інтересами;
- пояснювати цілі та завдання професійної соціальної та соціально-виховної роботи [14].

Етична поведінка стосовно колег включає:

- визнавати різні точки зору та форми практичного досвіду колег із соціальної роботи та інших експертів, висловлювати критичні думки та пропозиції коротко та точно;
- конструктивний аналіз професійної поведінки колег, теоретико-методологічних засад їхньої професійної діяльності;

– створення та систематичне використання можливостей та умов для обміну знаннями, досвідом та перспективами з колегами із соціальної роботи, експертами інших галузей, волонтерами з метою вдосконалення власної практики та збагачення інтелектуальних ресурсів професійної спільноти;

– підтримка діяльності легальних професійних об'єднань та об'єднань, які відповідають вимогам чинного законодавства;

– захищати професійну честь і гідність колег і не допускати будь-якої упередженої критики на їх адресу та галузі в цілому;

– доведення до відома відповідних організацій будь-яких порушень положень цього Кодексу [3].

Особистий моральний характер соціального працівника дуже важливий:

– чесність (якщо з об'єктивних причин соціальний працівник не впевнений, що кінцевий результат позитивний, він повинен попередити клієнта, щоб він уникав подальшої критики з його боку);

– совість (виступає як моральна відповідальність за свої дії, як професійний і особистісний регулятор: попередження до формальних методів професійної поведінки);

– об'єктивність соціального працівника - це безпристрасне ставлення до клієнта та його особистих якостей;

– справедливість (оцінка колег має враховувати як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори, ніколи не перебільшувати чи применшувати сильні та слабкі сторони колег);

– тактовність (наскільки соціальний працівник поважає певні етичні стандарти, вміння розглянути ситуацію, наслідки своїх дій тощо);

– цілеспрямованість і спостережливість (ці якості дозволяють врахувати найменшу зміну настрою, самопочуття клієнта, що значно вплине на подальшу роботу, коригуючи обраний спосіб дій);

- толерантність (прийняття клієнта таким, яким він є: відповідно до його інтересів, захоплень, сильних і слабких сторін, певного способу життя);
- витривалість і стриманість (вміння обережно реагувати на подібні емоційні прояви, щоб надати ефективну допомогу клієнту);
- самокритичність (уміння аналізувати власну поведінку, професійну діяльність, виявляти помилки та шляхи їх подолання допомагає соціальним працівникам удосконалювати свою професійну діяльність);
- терпіння (вміння коригувати свої негативні емоції та почуття, спрямовувати їх у конструктивне русло, щоб позитивно мотивувати подальшу співпрацю);
- соціальні навички (спілкуючись з клієнтом, соціальний працівник має можливість зрозуміти його проблеми, очікування та сподівання);
- завдяки комунікації можна розробляти спільні плани дій, вчасно коригувати можливі шляхи вирішення проблем, прогнозувати очікувані результати;
- оптимізм (впевненість у соціальній справедливості, здатність людини до постійного розвитку та вдосконалення);
- сила волі (здатність свідомо і добровільно виконувати об'єктивно необхідні дії, правильно оцінювати перешкоди, доводити справу до логічного завершення);
- емпатія (здатність соціального працівника розуміти і співпереживати своєму клієнту, бачити ситуацію його очима);
- бажання вдосконалюватись (постійне прагнення до професійного зростання, удосконалення практичних навичок, набуття нових теоретичних знань, духовно-морального розвитку);
- креативне мислення (для соціальної роботи не буває однакових ситуацій та однакових випадків, кожен ресурс є унікальним випадком) [3].

Нарешті, діяльність фахівця базується на принципах співпраці та розуміння, відкритості та конфіденційності, оперативної допомоги та соціальної підтримки, пріоритетної профілактики психосоціальних проблем,

визнання цінності особистості клієнта та важливості проблеми. У цьому контексті важливо зрозуміти етику соціальної роботи як основу професійної діяльності.

Висновки до першого розділу

1. Законодавчу платформу послуги соціального супроводу формують такі законодавчі документи: Закон України «Про соціальні послуги», наказ «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування», розпорядження «Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу», постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги».

Аналізуючи дані документи, було визначено, що ці документи значно допомагають регулювати підтримку і надання послуги соціального супроводу, прописують в собі особливості та етапи проведення моніторингу якості надання даної послуги.

2. Особливу соціальну групу становлять діти-сироти. Особливістю соціалізації дітей-сиріт є не тільки психологічні травми дітей перед вступом до закладів тимчасового чи постійного перебування, а й умови їх проживання в цих закладах. Соціально-психологічні аспекти формування особистості дітей у прийомних сім'ях є важливим чинником формування гармонійної особистості, а формування психологічного та емоційного стану дітей потребує модернізації методів соціальної підтримки таких дітей.

3. Важлива роль у сприянні соціальній адаптації дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, загалом належить соціальним службам, і соціальним працівникам зокрема. Серед іншого, професійна діяльність соціальних працівників базується на засадах Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України, який містить етичні принципи

діяльності та стандарти етичної поведінки спеціалістів із соціальної роботи. Основні з них: повага до гідності кожної людини, пріоритет інтересів клієнтів, толерантність, довіра та співпраця для вирішення проблем, надання послуг, конфіденційність та дотримання норм професійної етики.

РОЗДІЛ 2.
МОНІТОРИНГ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ
ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ ПОЗБАВЛЕНИХ
БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ ЯК ЗНАХОДЯТЬСЯ В
ПРИЙОМНИХ СІМ'ЯХ

1.1. Характеристика використаних соціально-психологічних
методик

Для нашого дослідження, ми обрали методики:

1. Вивчення особливостей Я-концепції (Е. Пірс, Д. Харріс) (додаток 1) [22].

В методиці є дев'ять шкал:

1. Поведінка
2. Інтелект, положення в школі
3. Ситуація в школі
4. Фізичний розвиток
5. Тривожність
6. Спілкування
7. Щастя і задоволеність
8. Положення в сім'ї
9. Впевненість в собі

Та окрім цих 9 шкал ми будемо підраховувати самоствавлення, яке буває таких рівнів:

I рівень - дуже високий рівень самоствавлення;

II рівень - високий рівень, відповідний соціальному нормативу;

III рівень - середній рівень самоствавлення;

IV рівень - низький рівень, несприятливий варіант самоствавлення;

V рівень - гранично високий рівень (може свідчити про гранично високий рівень самоствавлення) або гранично низький рівень самоствавлення.

Група ризику.

Нашою цільовою аудиторією були діти, які зараз перебувають у прийомній сім'ї, але були усиновлені в різному віці.

На основі визначених вимог ми зібрали 18 респондентів, які брали участь у дослідженні. Вибірка характеризувалася статтю, віком усиновлення та терміном перебування у прийомній сім'ї.

Зазначена методика зазвичай виконується перед класом або групою дітей, а після роздачі бланка дітям пропонується прочитати інструкцію, а потім особа, яка виконує методику, відповідає на зазначені запитання. Потім дітям пропонується поставити запитання, якщо їм було щось не зрозумілим. Тільки після цього суб'єкти можуть працювати самостійно. Вся техніка займає близько 30 хвилин.

2. Опитувальник А. Басса і А. Дарки (діагностика стану агресії) [23]. За А. Басс і А. Даркі, агресія розуміється як якість особистості, що характеризується деструктивною тенденцією у сфері міжособистісних стосунків. А. Басс прийняв деякі положення попередників, розділив поняття «агресія» і «ворожість», а останнє визначив як «реакція з негативними емоціями та негативними оцінками людей і подій». Створюючи власні анкети, розрізняючи агресивні та ворожі прояви, А. Басс та А. Даркі виділили такі типи відповідей:

- фізична агресія – застосування сили проти іншого;
- непряма агресія – обхідним шляхом спрямована на іншу особу або ні на кого не спрямована;
- дратівливість – готовність проявити негативні емоції (запальність) при найменшому порушенні;
- негативізм – антагоністичний стиль поведінки, що проявляється як пасивний опір активній боротьбі проти усталених звичаїв і законів;
- образи - ревності і ненависть до реальної та уявної поведінки інших;
- підозрілість – негативна реакція, яка варіюється від недовіри та обережності в людей до переконання, що інші планують і наносять шкоду іншим;

– вербальна агресія – Вираз негативних емоцій через форму (крик) і зміст словесної відповіді (лайка, погрози);

– почуття провини – Виражається в тому, що суб'єкт може думати, що він погана людина, що він зробив зло і що він відчуває докори сумління [23].

Опитувальник Басса-Дарки складався з 75 тверджень, на які випробовувані відповідали «так» або «ні». Згідно з інструкцією, він ставить знак плюс, якщо згоден з твердженням, і мінус, якщо не згоден (додаток 1).

Індекс ворожості включає в себе 5 і 6 шкалу, а індекс агресивності (як прямої, так і мотиваційної) включає в себе шкали 1, 3, 7.

Ворожість = Образа + Підозрілість;

Агресивність = Фізична агресія + Роздратування + Вербальна агресія.

Нормою агресивності є величина її індексу, що дорівнює 21 ± 4 , а ворожості - $6,5-7 \pm 3$.

Отже, дані методики дають можливість оцінити соціально-психологічні особливості дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування які знаходяться в прийомних родинах та проаналізувати динаміку змін в даних особливостях дітей.

1.2. Моніторинг соціально - психологічних особливостей дітей - сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування як знаходяться в прийомних сім'ях

Ми провели емпіричне дослідження дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вперше проведене у 2018-2019 та 2022 роках. Вибірку склали 18 дітей у приймаючих сім'ях. Вибірка була еквівалентна за ознакою статі. Вікова група – від 7 до 16 років (у тому числі 10 дітей молодшого шкільного віку, 4 дітей підліткового віку та 4 молодшого підліткового віку).

Результати методики Вивчення особливостей Я-концепції (Пірс, Харріс, Прихожан) у 2018 році були, здебільшого негативними. Згодом, було

проведено повторно дану методику для виявлення відмінностей між роками таким чином, буде видно чи подіяла співпраця з даною цільовою аудиторією (див. Таблицю 2.1).

Таблиця 2.1

Показники шкали дитячої Я-концепції (за Пірсом – Харрісом),
результати на 2018-2022 роки

	Поведінка	Інтелект, становище в школі	Ситуація в школі	Зовнішність, фізична привабливість	Тривожність	Спілкування	Щастя і радість	Становище в сім'ї	Впевненість в собі	Загальний показник
Прийомні діти (2018 рік)	6 ±3,8	6,3 ±2,4	4,4 ±1,7	3,8 ±1,7	6,7 ±1,4	5,7 ±2,7	2,5 ±1,8	3,7 ±2,2	7,7 ±2,2	46,5 ±19,3
Прийомні діти (2022 рік)	8 ±1,8	9,2 ±1,1	5,4 ±1,4	7,9 ±1,1	3,7 ±0,8	9,5 ±1,5	3,9 ±1,1	5,5 ±1,7	9,9 ±1,8	63 10,3

Були виявлені відмінності за такими шкалами, як «інтелект і становище у школі», «зовнішній вигляд, фізична привабливість», «тривожність», «спілкування», «щастя і щастя», «впевненість» і в цілому показнику.

Серед дітей у 2018 році зафіксовано низьку самооцінку інтелекту та успішність у школі. Більшою мірою вони відчують незадоволеність своїм становищем в школі, відчують себе неуспішними в навчанні, вони не прагнуть до співпраці в конфліктах. Причини можуть бути знайдені в різних факторах: депривація попередніх життєвих періодів, вплив інтернатного часу, інституційні та сімейні зміни. Але, у 2022 році результати показують позитивні зміни. Самооцінка інтелекту та успішності стали середнього рівня, але вже вищі, ніж у 2018 році.

Щодо фактору «ситуація у школі», то діти, у 2018 році, нейтрально ставилися до школи. Очевидно, що це спричинене нижчою зовнішньою мотивацією навчання в інтернатному закладі, тому школа викликає

занепокоєння, страх, і не має нічого спільного з позитивним підкріпленням. У 2022 році даний показник став максимальним, тобто ставлення до школи змінилося, і воно стало більш позитивним, можливо, це причина дорослішання та пріоритетності.

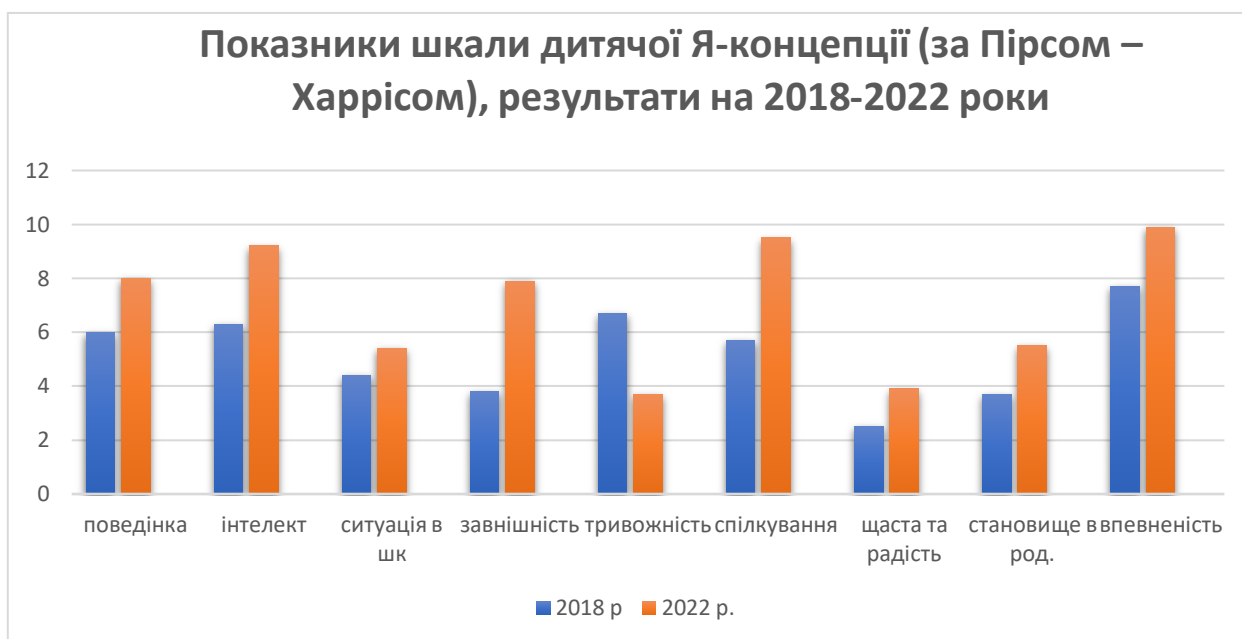
Вони не досягли статистичної значущості, але оцінки їхніх власних комунікативних навичок і виховування впевненості дітей у 2018 році продемонстрували тенденцію до зниження, а потім піднялися до низької позначки у 2022 році - середні результати.

Тривожність усиновлених дітей у 2018 році досягла помірно високого рівня через зміну місця проживання (від інтернату до будинку), через стосунки в прийомній сім'ї та стосунки між дітьми. До 2022 року ця цифра впала до високого рівня емоційного благополуччя; низький рівень тривожності (адаптивний).

Загалом, такі фактори як, популярність однолітків та комунікативні навички прийомних дітей у 2018 році виявилися як низька самооцінка, низька помітність серед однолітків, нездатність нормально спілкуватися. Це свідчить про незадоволеність потребою в спілкуванні. За сімейною ситуацією рівень задоволеності дітей у прийомних сім'ях середній. Сьогодні ці показники мають середні результати та реальне ставлення до умов життя.

Впевненість у 2018 році була посереднім і реалістичним ставленням до себе, такою ж залишається і в 2022 році.

Ми виділимо загальні результати цього підходу на графіку, що показує зміну в кожній шкалі (див. рисунок 2.1).

Діаграма 2.1 Показники шкали дитячої Я-концепції (за Пірсом – Харрісом), результати на 2018-2022 роки

Отже, показники я концепції показали позитивні зрушення і позитивні результати, для того, аби результати підтвердилися, ми повторно провели опитувальник Басса- Дарки (діагностика стану агресії). Опитувальник А. Басс і А. Дарки (див. Таблицю 2.2).

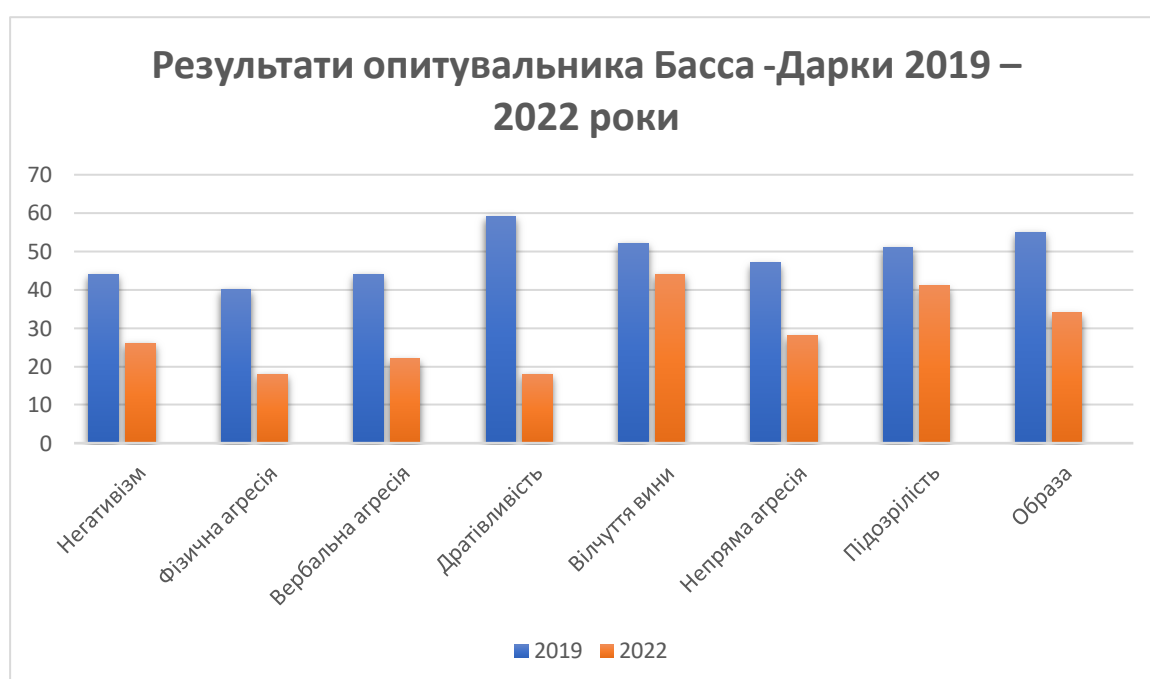
Табл. 2.2 Результати опитувальника Басса -Дарки 2019 – 2022 роки

№	Тип агресивної поведінки	Кількість, 2019 рік	%	Кількість, 2022 рік
1	Негативізм	44%		26%
2	Фізична агресія	40%		18%
3	Вербальна агресія	44%		22%
4	Дратівливість	59%		18%
5	Відчуття вини	52%		44%
6	Непряма агресія	48%		28%
7	Підозрілість	51%		41%
8	Образа	55%		34%
	Індекс агресивності	48,0		28%
	Індекс ворожості	53,0		36%

Ми можемо бачити, що у дітей в 2019 році на високому рівні знаходилися: дратівливість – 59%, відчуття вини – 52%, підозрілість – 51%, образа – 55% та індекс ворожості загалом- 53%. Це може говорити про те, що діти не довіряли оточенню та тримали образу на когось (щось). Також вони, загалом, з ворожістю ставляться до один одного та до оточення. На

середньому рівні знаходилися: негативізм – 44%, фізична агресія – 40%, вербальна агресія – 44%, непряма агресія – 48%, та індекс агресивності, тобто, діти хоч і з ворожістю ставилися до оточення, але агресію, або стримують, або показують, але рідко. Натомість, результати повторного проведення методики показали, що на високому рівні залишилася підозрілість (41%) та відчуття вини (44%). На середньому рівні стали показники непряма агресія (28%) та образа (34%), а всі інші показники знизилися до низького рівня.

Результати також були переведені в діаграму для кращого оцінювання їх зміни (див. Діаграму 2.2)

Діаграма 2.2 Результати опитувальника Басса -Дарки 2019 – 2022 роки

Отже, ми можемо бачити, що результати методик показують позитивні зрушення, а це означає, що діяльність яка відбувалася з дітьми які знаходяться в прийомних родинах, протягом чотирьох років була дієвою, тому подані далі рекомендації були направлені не лише для родин в яких перебувають прийомні діти, а й закладам перебування дітей до потрапляння в родину, соціальним працівникам, які працюють з дітьми-сиротами, рекомендацій надавалися з урахуванням результатів шкал (методика Я-

концепція – шкала поведінки, ситуацій в школі, шкала щастя та радості), (методика рівня агресивності – шкала відчуття вини, шкала підозрілості). Для рекомендацій бралися результати шкал, які мали не великий відрив між собою в період дослідження, тобто, ті моменти на які потрібно звернути увагу, найбільше.

Висновки до другого розділу

1. Для нашого дослідження були обрані методики: Вивчення особливостей Я-концепції (Пірс, Харріс, Прихожан), опитувальник Бассар-Дарки (діагностика стану агресії). Дані методики використовувалися повторно для виявлення результатів між роками (2018-2022 роки). Кожна з обраних методик має свої особливості та шкали дослідження, вони направлені на вікову категорію від 6 до 17 років. Нашою вибіркою були діти, які знаходяться в прийомних сім'ях, але були всиновлені в різний віковий період. На основі визначених вимог, ми зібрали 18 респондентів, які взяли участь у дослідженні. Дана вибірка характеризується варіативністю за статтю, віком всиновлення і тривалістю знаходження в прийомній сім'ї. Користуючись даними методиками, ми пам'ятаємо, що агресивність як властивість особистості і агресія як акт поведінки можуть бути зрозумілі в контексті психологічного аналізу мотиваційно – потребнісної сфери особистості.

2. Результати дослідження методики Я-концепції (Пірс, Харріс, Прихожан) було виявлено відмінності за шкалами «інтелект та положення в школі», «Зовнішність, фізична привабливість», «Тривожність», «спілкування», «Щастя та радість», «впевненість в собі» та в загальному показнику. Серед дітей у 2018 році зафіксовано низьку самооцінку ($6,3 \pm 2,4$) інтелекту та успішність у школі. Більшою мірою вони відчують незадоволеність своїм становищем в школі, відчують себе неуспішними в навчанні, вони не прагнуть до співпраці в конфліктах. Причини можуть бути

знайдені в різних факторах: депривація попередніх життєвих періодів, вплив інтернатного часу, інституційні та сімейні зміни. Але, у 2022 році результати показують позитивні зміни. Самооцінка інтелекту та успішності стали середнього рівня, але вже вищі, ніж у 2018 році. Тривожність прийомних дітей у 2018 році досягла помірно високої тенденції через зміну місця проживання, стосунків із сім'єю та стосунків між дітьми ($6,7 \pm 1,4$). У 2022 році цей показник знизився до високого рівня емоційного благополуччя, низького рівня тривожності (адаптивного) ($3,7 \pm 0,8$).

Загалом у 2018 році комунікативні фактори, популярність серед однолітків та вміння спілкуватися в прийомних дітей показали низьку самооцінку, низьку популярність серед однолітків, нездатність нормально спілкуватися ($5,7 \pm 2,7$). Це свідчить про незадоволеність потребою в спілкуванні. За своїм статусом у сім'ї середня задоволеність дітей у прийомних сім'ях становила ($3,7 \pm 2,2$). Сьогодні ці показники мають середні бали та реальне ставлення до умов життя ($9,5 \pm 1,5$) і відповідно ($5,5 \pm 1,7$).

Натомість, незмінними або мало змінними залишилися шкали: щастя і радість та ситуація в школі.

Досліджуючи результати опитувальника Басса-Дарки (діагностика стану агресії), ми визначили, що 2019 році на високому рівні знаходилися: дратівливість – 59%, відчуття вини – 52%, підозрілість – 51%, образа – 55% та індекс ворожості загалом – 53%. На середньому рівні знаходилися: негативізм – 44%, фізична агресія – 40%, вербальна агресія – 44%, непрямая агресія – 48%, та індекс агресивності, тобто, діти хоч і з ворожістю ставилися до оточення, але агресію, або стримують, або показують, але рідко. Натомість, результати повторного проведення методики показали, що на високому рівні залишилася підозрілість (41%) та відчуття вини (44%). На середньому рівні стали показники непрямая агресія (28%) та образа (34%), а всі інші показники знизилися до низького рівня.

Результати дослідження показують, що, на сьогодні, послуга соціального супроводу та моніторинг її дієвості мають, здебільшого

позитивні результати, але, все ж залишилися певні особливості на які варто звернути і приділити їм увагу, при повторному здійсненні соціального супроводу, це наприклад підозрілість дітей та відчуття вини, ці показники залишилися майже без змін, причинами цього, ми виокремили, «рани які не загоїлися», тобто, діти ставляться підозріло до оточення через минулий досвід довіри, який вийшов негативним. Щодо відчуття вини, то діти можуть відчувати вину до інших дітей (нас забрали в родину, а вони залишилися там (в інтернатному закладі)). В методиці «Я концепція», шкали «щастя і радість» та «ситуація в школі» мали майже не змінні результати, причинами цього ми виокремили, те, що в школі діти не відчували себе спокійно, через не пристосованість, незвичність, відсутність друзів та інше.

ВИСНОВКИ

Виходячи із завдань, поставлених на початку кваліфікаційної роботи, ми дійшли наступних висновків:

1. Аналізуючи законодавство України щодо моніторингу як завдання соціального супроводу, досліджено законодавчу платформу надання послуг соціального супроводу, яка складається з таких законодавчих документів: Закону України «Про соціальні послуги», наказ «Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування», розпорядження та постанови Кабінету Міністрів України.

Аналізом законодавчих документів визначено критерії надання послуг соціального супроводу: 1. Надання соціальних послуг відповідно до національних стандартів соціальних послуг, що підтверджується інформацією про діяльність цих надавачів послуг. 2. Надання публічного звіту про діяльність із надання соціальних послуг, підтверджений належним чином засвідченою копією звіту та результатами оцінки якості соціальних послуг.

Моніторинг послуги соціального супроводу здійснюється відповідно до законодавства України, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, за методикою, затвердженою Центральним органом виконавчої влади, що регулює формування соціального захисту державної політики у сфері соціального захисту населення. Суб'єкти системи соціального супроводу взаємодіють на всіх етапах реалізації Закону «Про соціальні послуги», зокрема: контролюють надання соціальних послуг, оцінюють їх якість та контролюють дотримання надання соціальних послуг встановленим законодавством України.

2. Охарактеризувавши особливості та потреби дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування які перебувають у прийомних сім'ях, було визначено, що прийомні діти, є специфічною соціальною групою. Особливістю соціалізації дітей-сиріт є не тільки психологічні травми дітей

перед вступом до закладів постійного чи тимчасового перебування, а й умови їх проживання в цих закладах. Психосоціальні аспекти формування особистості у дітей є важливими чинниками формування гармонійної особистості, а формування психологічних та емоційних станів дітей потребує модернізації методів соціальної підтримки цих дітей.

Працюючи з цільовою аудиторією, здійснення соціального супроводу, необхідно розуміти їх психосоціальні особливості, потреби та дотримуватися певних правил і норм. Відтоді метою соціального супроводу є створення належних умов для задоволення потреб розвитку та освіти кожної дитини, яка перебуває під опікою, а також дітей індивідуального догляду. Слід розуміти, що на кожному етапі розвитку дитина має специфічні потреби, які визначають особливості її розвитку. Потреби формуються у дитини з народження. Задоволення кожної вираженої потреби створює довіру до людини, яка ці потреби задовольняє, досліджуючи було визначено, що однією з основних потреб дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є соціалізація та соціальна адаптація. Моніторинг діяльності з прийомними дітьми, та соціального супроводу цих дітей, має здійснюватися два рази на рік спеціально направленими фахівцями.

3. Описуючи етичні принципи роботи з прийомними дітьми, ми також розглядали роль соціального супроводу в допомозі прийомним дітям які мають потребу адаптуватися до суспільства і життя в ньому. Професійна діяльність соціальних працівників ґрунтується на етичних принципах, визначених «Етичним кодексом фахівців соціальної роботи України», документом «Глобальна декларація етичних принципів соціальної роботи» 2018, які містять принципи та стандарти, етики соціальної роботи. Окрім цього, діяльність з обраною цільовою аудиторією регламентується дозволом служби у справах дітей та самих батьків-вихователів.

У цих документах підкреслюються основні етичні принципи об'єктів соціальної роботи: повага до гідності кожної особистості, пріоритет інтересів клієнта, толерантність, довіра та співпраця у вирішенні проблем, доступність

послуг, конфіденційність та етичність. Діяльність фахівця ґрунтується на принципах співпраці та розуміння, відкритості та конфіденційності, оперативної соціальної допомоги та підтримки, пріоритетності попередження психологічних проблем, визнання цінності особистості клієнта та важливості проблеми. У цьому контексті важливо зрозуміти етику соціальної роботи як основу професійної діяльності.

3. Для опису соціально-психологічних методик, які використовувалися для нашого дослідження, ми описали всі їх особливості та унікальність кожної, для нашого дослідження ми обрали два методи: дослідження Я-концепції (Пірс, Харріс, Прихожан), опитувальник Басса-Дарки (діагностика стану агресії). Ці методики були повторно використані для визначення результатів між роками (2018-2022). Кожна із них має свої особливості та шкали дослідження, і вони орієнтовані на вікову групу від 6 до 17 років. До нашої вибірки увійшли діти, які перебувають в прийомних родинках, які були усиновлені в різний віковий період. На основі визначених вимог ми зібрали 18 респондентів, які брали участь у дослідженні. Вибірку характеризували стать, вік усиновлення та тривалість перебування у прийомній сім'ї. Використовуючи ці прийоми, ми розуміли, що агресію як індивідуальну властивість і агресію як поведінкову властивість можна розуміти в контексті психоаналізу у сфері мотивації – потреб особистості.

4. Здійснюючи моніторинг соціально-психологічних особливостей дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування які знаходяться в прийомних сім'ях, було виявлено в результатах методики Я-концепції (Пірс, Харріс, Прихожан), відмінності за шкалами «інтелект та положення в школі», «Зовнішність, фізична привабливість», «Тривожність», «спілкування», «Щастя та радість», «впевненість в собі» та в загальному показнику. У дітей в 2018 році, було зафіксовано низьку самооцінку інтелекту та шкільної успішності ($6,3 \pm 2,4$). Більшою мірою вони відчують незадоволеність своїм становищем в школі, відчують себе неуспішними в навчанні, вони не прагнуть до співпраці щодо вирішення конфліктів. Натомість, в 2022 році

результати показали позитивні зміни ($9,2\pm 1,1$). Самооцінка інтелекту та шкільної успішності середнього рівня, але вже вище ніж в 2018 році. Тривожність в прийомних дітей в 2018 році сягала середнього рівня з тяжінням до високого, причиною цього були зміна місця проживання (з інтернатного закладу в родину), стосунки в прийомній родині, стосунки між дітьми ($6,7\pm 1,4$). На 2022 рік цей показник знизився до високого рівня емоційного добробуту; низький (адаптивний) рівень тривожності ($3,7\pm 0,8$).

Загалом, фактор спілкування, популярність серед однолітків, уміння спілкуватися, у прийомних дітей проявлялося в 2018 році у низькій самооцінці та низькій популярності серед однолітків, невміння правильно спілкуватися ($5,7\pm 2,7$). Це свідчило про незадоволення потреби в спілкуванні. За становищем в сім'ї діти з прийомних родин мали середній рівень задоволеності ($3,7\pm 2,2$). На сьогодні, ці показники мають середні результати та реальне ставлення до ситуації в житті ($9,5\pm 1,5$), і відповідно ($5,5\pm 1,7$).

Натомість, незмінними або мало змінними залишилися шкали: щастя і радість та ситуація в школі.

Досліджуючи результати опитувальника Басса-Дарки (діагностика стану агресії), ми визначили, що 2019 році на високому рівні знаходилися: дратівливість – 59%, відчуття вини – 52%, підозрілість – 51%, образа – 55% та індекс ворожості загалом- 53%. На середньому рівні знаходилися: негативізм – 44%, фізична агресія – 40%, вербальна агресія – 44%, непрямая агресія – 48%, та індекс агресивності, тобто, діти хоч і з ворожістю ставилися до оточення, але агресію, або стримують, або показують, але рідко.

Натомість, результати повторного проведення методики показали, що на високому рівні залишилася підозрілість (41%) та відчуття вини (44%). На середньому рівні стали показники непрямая агресія (28%) та образа (34%), а всі інші показники знизилися до низького рівня.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Методичні рекомендації для родин де виховуються прийомні діти, для закладів постійного чи тимчасового перебування дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, для соціальних працівників які співпрацюють з дітьми-сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування. Дані рекомендації, вже були затверджені в освітньому процесі з метою забезпечення умов для особистісного розвитку, розширенню інструментів соціально-психологічної підтримки їхньої підготовки до адаптації до прийомних родин або інших форм сімейного виховання комунальному закладі Сумської обласної ради Сумському дитячому будинку ім. С. П. Супруна, тому вважаються дієвими при роботі з даною цільовою аудиторією (додаток 2).

Рекомендації для родин в яких виховуються діти сироти та діти позбавлені батьківського піклування:

1. Рекомендується створити скарбницю емоцій, говорити про індивідуальні особливості емоційного вираження, допустимі емоційні прояви та негативні емоції, які можуть образити оточуючих. Важливо обговорити, як надати підтримку та як справлятися з чужими емоціями, які можуть зашкодити комусь.

2. Організуйте вдома куточок «Право на емоцію». Кожен має право на різні емоції, якщо він висловлює їх, не завдаючи шкоди іншим. За допомогою вчителя, соціального працівника, психолога чи педагога (батьків) діти можуть створити безпечний простір для переживання своїх особливих емоцій.

3. Соціально-психологічна гра «Я знаю себе. Я знаю тебе». Грайте в розвиваючі ігри, щоб підвищити обізнаність і знайти способи впливати на власні емоції та емоції інших.

4. Познайомтеся з емоційним щоденником учня (дитини), в якому відображені найважливіші емоції та їх вплив на соціальні взаємодії. Попросіть дітей обговорити свої спостереження окремо або в сімейній групі.

5. Проводьте тематичні освітні курси, присвячені саморозумінню, визначенню Я-концепції та соціальних ролей.

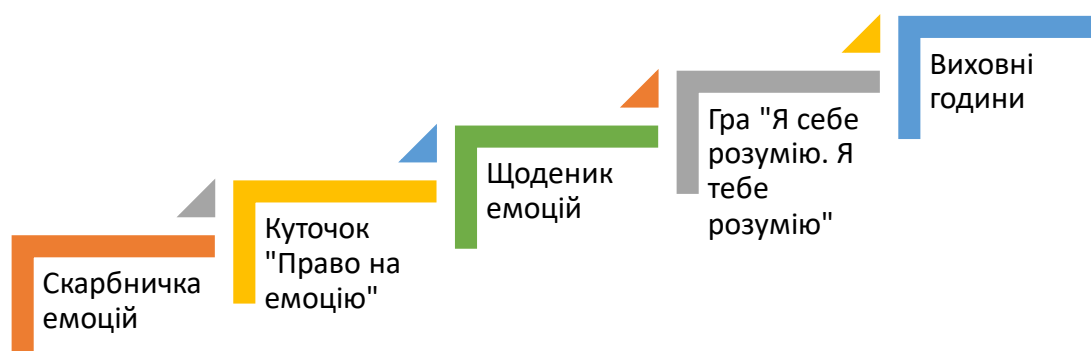

Рисунок 2.1 Рекомендації для родин де виховуються прийомні діти

Рекомендації для служби у справах дітей Липоводолинської ОТГ:

Моніторинг доцільно проводити для виявлення та відстеження тенденцій розвитку особистості, визначення відповідності фактичних результатів діяльності дітей поставленим цілям, оцінки причин відхилень від цілей. Моніторинг рекомендовано здійснювати за такими принципами: системність, систематичність; прозорість та відкритість контрольних процедур; безпека персональних даних; об'єктивність інформації, отриманої та проаналізованої під час моніторингу; підзвітність за діяльність суб'єктів, які беруть участь у підготовці та реалізації моніторингу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Розпорядження від 9 серпня 2017 р. № 526-р Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text>.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 185 «Про затвердження критеріїв діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-2020-%D0%BF#Text>.

3. Наказ Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України від 09.09.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1965643-05#Text>

4. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>

5. Наказ від 11.08.2017 № 1307 про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1089-17#Text>.

6. Бевз Г. М., Кузьмінський В. О., Нескучаєва О. І. Прийомна сім'я: методика створення і соціального супроводу: Науково-мето-дичний посібник. К.: Центр страте-гічної підтримки, 2003. 92с.

7. Бевз Г. Соціальна адаптація прийомних батьків у контексті замісної опіки над дітьми. Українознавчий альманах, 2014. 173-176 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2014_15_55.

8. Бевз Г., Вакуленко, О., & Шперенко, Л. Поради психолога. Серія «Соціальний супровід неповнолітніх». Київ: Державний ін-т сім'ї та молоді. Кн. 2. 2012.

9. Бевз Г., Волинець, Л., & Капська, А. Соціальне становлення дитини у прийомній сім'ї: соціальний супровід. Київ: Український ін-т соціальних досліджень. 2000.

10. Богучарова О. І., Труляєв, Р. О. Психологічні особливості позитивної Я-концепції вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. 2018. 99-107 с. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/21491>.

11. Волинець Л. Соціальне сирітство в Україні: експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування. Київ. 1998.

12. Галюнкoва Н., Галюнкoв, И. Психологo-социальная характеристика детей и подростков с алекситимией на основе многофакторного анализа. Вестник Южно-Уральского государственного гуманитарно-педагогического университета. 2020. №1 (154). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologo-sotsialnaya-harakteristika-detey-i-podrostkov-s-aleksitimiey-na-osnove-mnogofaktornogo-analiza>.

13. Гуменюк О. Є. Психологія Я-концепції. Тернопіль : Економічна думка. 2004. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/7202/1/Оксана_Я_концепція_книга_2004.pdf.

14. Кашпур Ю. Дослідження психологічних труднощів прийомних сімей. Науковий Часопис НПУ Імені М. П. Драгоманова. Серія 12 : Психологічні Науки, (2016). С 115-123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2016_3_18.

15. Цумарева Н. Можливості компенсації негативних наслідків емоційної депривації у прийомних дітей молодшого шкільного віку. 2021. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/view/134/3857/8095-1>.

16. Чубук Р. Соціальна педагогіка. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили. 2013.

17. Юрценюк О. Гендерні відмінності рівня алекситимії у студентів з непсихотичними психічними розладами. Психіатрія, неврологія та медична психологія, 2019 С 25-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psyneur_2019_11_.

18. Бевз Г.М., Максименко С.Д., Слюсаревський М.М. Сім'ї заміщувальні опіки: соціально-психологічні аспекти // Наукові студії із соціальної та політичної психології: К.: Міленіум, 2015. вип.4 (12). С.104 - 115.

19. Бевз Г.М., Пеша І.В. Дитина в прийомній сім'ї: Нотатки психолога. К.: Український ін-т соц. досліджень, 2001. 101 с.

20. Мардахаев, Л. В. Социальная педагогика : учебник для бакалавров. 2015. 320 с.

21. Павелків Р. В. Вікова психологія : підручник для студ. вищ. навч. закл. 2011. 469 с. 22. Шкала Пирса – Харриса для изучения Я-концепции. URL: https://studme.org/193113/psihologiya/shkala_pirsa_harrisa_izucheniya_kontseptsii.

23. Опитувальник Басса – Дарки. URL: https://stud.com.ua/82700/psihologiya/opituvalnik_bassa_darki.

24. Кияниця З. П., Петрочко Ж. В. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2-х ч.; Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології. К. : Обнова компанії, 2017. 256 с.

25. Калинич Н. В., Позняк А.А. Психоемоційні особливості я-концепції та ризику алекситимії дітей у період адаптації до прийомних родин. URL: <http://www.ssspj.org/index.php/ssj/article/download/241/253>

ДОДАТКИ

Додаток 1

МЕТОДИКА:

Шкала для исследования детской "Я"-концепции
(Е. Пирс, Д. Харрис)
(Piers-Harris children's Self-Concept Scale)
(E.V. Piers, D.M. Harris)
(адаптация и нормирование А.М. Прихожан).

Построение шкалы для исследования детской "Я"-концепции базируется на теоретических позициях авторов (Э. Пирс, Д. Харрис), рассматривающих "Я-концепцию" как сложное многоструктурное психологическое образование, включающее в себя систему самооценок и отношений личности, связанных с поведением личности в различных сферах деятельности и активности, а также с системой ее социальных отношений.

Шкала детской "Я"-концепции Пирс-Харриса позволяет оценить уровень и характер развития "Я"-концепции по следующим субшкалам:

- 1) шкала отношения к своему физическому облику;
- 2) шкала интеллектуального и школьного статуса;
- 3) шкала счастья и удовлетворенности собой;
- 4) шкала отсутствия тревожности;
- 5) шкала адаптированности поведения;
- 6) шкала популярности.

Шкала детской "Я"-концепции Пирс-Харриса также включает в себя и две шкалы валидности, позволяющие идентифицировать уровень искажений ответов детей в позитивную или негативную стороны и выявить у респондентов наличие тенденции давать случайные необоснованные ответы.

Вариант этой методики адаптированный и нормированный А.М. Прихожан дополнен контрольной шкалой – шкалой социальной желательности. Внесены изменения в текст методики, проведена новая факторизация, в результате которой были выделены 3 новых фактора и уточнено содержание старых. Существенно дополнена интерпретация.

Применяются два варианта бланков – для мальчиков и для девочек.

Методика проводится фронтально – с целым классом или группой учащихся. После раздачи бланков школьникам предлагается прочесть инструкцию, затем психолог должен ответить на все задаваемые ими вопросы. После этого учащимся предлагается выполнить тренировочные задания. Затем следует проверить, как каждый из учащихся выполнил задание, точное понимание инструкции, вновь ответить на вопросы. После этого учащиеся работают самостоятельно, и психолог ни на какие вопросы не отвечает. Заполнение шкалы вместе с чтением инструкции – 25-30 мин.

Обработка и интерпретация результатов.

1. Объединяются ответы "верно" и "скорее верно, чем неверно" и рассматриваются вместе. Ответы "скорее неверно, чем верно" и "неверно" также объединяются.

2. Выявляется тенденции к социальной желательности ответов.

В тех случаях, когда по этой шкале получено 7 и более баллов, результаты испытуемого могут быть искажены под влиянием сильной тенденции давать социально желательные ответы. В этом случае к результатам, полученным по шкале следует подходить с осторожностью и использовать их только как ориентировочные.

Необходимо провести дополнительное исследование с использованием другого способа получения данных (проективная методика, беседа, наблюдение и т.п.).

3. Подсчитывается суммарный балл, характеризующий общую удовлетворенность собой, позитивность самоотношения. С этой целью результаты испытуемого сопоставляются с ключом. Совпадение с ключом – один балл.

Данные переводятся в стенограммы (стандартную девятку), в соответствии с которым определяется уровень самоотношения, выделяется 5 уровней самоотношения.

Значение уровней самооотношения:

- I уровень - очень высокий уровень самооотношения;
- II уровень - высокий уровень, соответствующий социальному нормативу;
- III уровень - средний уровень самооотношения;
- IV уровень - низкий уровень, неблагоприятный вариант самооотношения;
- V уровень - предельно высокий уровень (может свидетельствовать о защитно-высоком отношении к себе) или предельно низкий уровень самооотношения. Группа риска.

4. Подсчитываются баллы по отдельным факторам. Совпадение с ключом - один балл.

Опросник состоит из 90 вопросов.

Примерное время тестирования 15-20 минут.

Примечание к компьютерной версии.

В данной программе диаграмма результатов тестирования по 9 субшкалам методики основана на числовых значениях выраженных в процентах.

Диаграмма общего самооотношения основана на числовых значениях выраженных в стенайнах (стандартная девятка).

Интерпретация основана на критериях предложенных А.М. Прихожан.

ПРИМЕР ТЕСТИРОВАНИЯ:

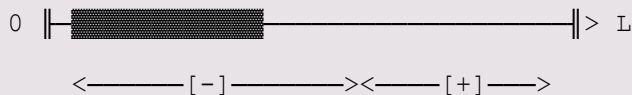
ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ДИАГНОСТИКА.

Методика: Шкала для исследования детской "Я"-концепции.

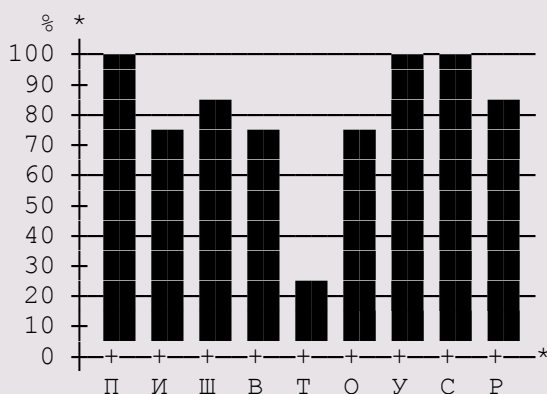
Ф.И.О: _____

Доп. данные: _____

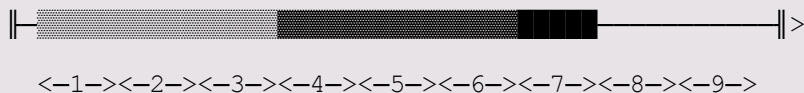
Шкала неискренности:

Диаграмма:

Интегральный тестовый показатель:

Тестовые показатели:

1. Поведение	- П = 13	100%
2. Интеллект	- И = 11	73%
3. Ситуация в школе	- Ш = 6	86%
4. Внешность	- В = 8	73%
5. Тревожность	- Т = 3	27%
6. Общение	- О = 15	79%
7. Счастье и удовлетворенность	- У = 9	100%
8. Положение в семье	- С = 8	100%
9. Уверенность в себе	- Р = 15	83%
10. Фактор социальной желательности	- L = 4	40%

Общее самоотношение - ОС = 68 7

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ:

Достоверность информации: откровенность, отсутствие сознательного намерения приукрасить свой характер, подчеркнуть "правильность" своего поведения.

1. Поведение.

Подросток оценивает свое поведение как соответствующее требованиям взрослых.

2. Интеллект, положение в школе.

Высокая самооценка.

3. Ситуация в школе.

Позитивное восприятие школьной ситуации.

4. Внешность, физическая привлекательность, физическое развитие как свойства, связанные с популярностью среди сверстников.

Высокая самооценка.

5. Тревожность.

Высокий уровень тревожности.

6. Общение. Популярность среди сверстников, умение общаться.

Высокая самооценка в общении, характеризующая переживание удовлетворенности в этой сфере.

7. Счастье и удовлетворенность.

Полное ощущение удовлетворенности жизнью.

8. Положение в семье.

Высокая степень удовлетворенности.

9. Уверенность в себе.

Чрезмерно высокий уровень уверенности в себе, чаще всего носит компенсаторно-защитный характер. Вместе с тем, особенно у младших подростков может свидетельствовать об инфантильном характере отношения к своим возможностям, недостаточной критичности.

Интегральная оценка общего самоотношения:

повышенный тестовый показатель.

Опитувальник басса-дарки

Опитувальник Басса-Дарки (Buss-Durkey Inventory) розроблений А. Басс і А. Дарки в 1957 р і призначений для діагностики агресивних і ворожих реакцій. Під агресивністю розуміється властивість особистості, що характеризується наявністю деструктивних тенденцій, в основному в області суб'єктно-об'єктних відносин. Ворожість розуміється як реакція, що розвиває негативні почуття і негативні оцінки людей і подій. Створюючи свій опитувальник, диференціює прояви агресії і ворожості, А. Басс і А. Дарки виділили такі види реакцій:

1. Фізична агресія - використання фізичної сили проти іншої особи.
2. Непряма - агресія, обхідним шляхом спрямована на іншу особу або ні на кого не спрямована.
3. Роздратування - готовність до прояву негативних почуттів при найменшому порушенні (запальність, грубість).
4. Негативізм - опозиційна манера в поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти встановлених звичаїв і законів.
5. Образа - заздрість і ненависть до оточуючих за дійсні і вигадані дії.
6. Підозрілість - в діапазоні від недовіри і обережності по відношенню до людей до переконання в тому, що інші люди планують і приносять шкоду.
7. Вербальна агресія - вираз негативних почуттів як через форму (крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (прокляття, погрози).
8. Почуття провини - висловлює можливе переконання суб'єкта в тому, що він є поганою людиною, що надходить зло, а також відчуваються їм докори сумління.

Інструкція. Прочитуючи або прослуховуючи зачитує твердження, приміряйте, наскільки вони відповідають вашому стилю поведінки, вашому способу життя, і відповідайте одним з можливих відповідей: «так» і «ні».

Обробка результатів і інтерпретація

Відповіді оцінюються по 8 шкалами.

1. Фізична агресія (k = 11):

"Так" = 1, "ні" = 0   питання: 1, 25, 31, 41, 48, 55, 62, 68

"Немає" = 1, "так" = 0 питання: 9, 7

2. Вербальна агресія (k = 8):

"Так" = 1, "ні" = 0 питання: 7, 15, 23, 31, 46, 53, 60, 71, 73

"Немає" = 1, "так" = 0 питання: 33, 66, 74, 75

3. Непряма агресія (k = 13):

"Так" = 1, "ні" = 0 питання: 2, 10, 18, 34, 42, 56, 63

"Немає" = 1, "так" = 0 питання: 26, 49

4. Негативізм (k = 20):

"Так" = 1, "ні" = 0 питання: 4,12,20,28,

"Немає" = 1, "так" = 0 питання: 36

5. Роздратування (k = 9):

"Так" = 1, "ні" = 0 питання: 3, 19, 27, 43, 50, 57, 64, 72

"Немає" = 1, "так" = 0 питання: 11, 35, 69

6. Підозрілість (k = 11):

"Так" = 1, "ні" = 0 питання: 6, 14, 22, 30, 38, 45, 52, 59

"Немає" = 1, "так" = 0 питання: 33, 66, 74, 75

7. Образа (k = 13):

"Так" = 1, "ні" = 0 питання: 5, 13, 21, 29, 37, 44, 51, 58

8. Почуття провини (k = 11):

"Так" = 1, "ні" = 0 питання: 8, 16, 24, 32, 40, 47, 54,61,67

Індекс агресивності включає в себе 1, 2 і 3 шкалу- індекс ворожості включає в себе 6 і 7 шкалу. Нормою агресивності є величина її індексу, що дорівнює 21 ± 4 , а ворожості - $6-7 \pm 3$. При цьому звертається увага на можливість досягнення певної величини, що показує ступінь прояву агресивності. Користуючись цією методикою, необхідно пам'ятати, що агресивність, як властивість особистості, і агресія, як акт поведінки, можуть бути зрозумілі в контексті психологічного аналізу мотиваційно-потребностной сфери особистості. Тому опитування-ником Басса-Дарки слід користуватися в сукупності з іншими методиками: особовими тестами психічних станів (Кеттелл, Спілберг), проектними методиками (Люшер) і т.д.

СУМСЬКА ОБЛАСНА РАДА
 ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
 СУМСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
 КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД СУМСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ
 СУМСЬКИЙ ДИТЯЧИЙ БУДИНОК ІМЕНІ С. П. СУПРУНА
 вул. Ковпака, 37, м. Суми, Сумська область, 40031, тел./факс (0542)24-35-75, тел. 24-14-87, тел. 77-46-23
 E-mail: detdom_supruna@ukr.net Код ЄДРПОУ 22598239

16.02.2022 № 10

ДОВІДКА

**про впровадження результатів наукового дослідження на тему
 «Психоемоційні особливості Я-концепції та ризику алекситимії дітей у
 період адаптації до прийомних родин» студенток Сумського державного
 університету Н.В. Калинич та А.А. Позняк**

Цією довідкою підтверджується, що результати наукового дослідження на тему «Психоемоційні особливості Я-концепції та ризику алекситимії дітей у період адаптації до прийомних родин» студенток Сумського державного університету Н.В. Калинич та А.А. Позняк (під керівництвом кандидата психологічних наук, старшого викладача кафедри психології, політології та соціокультурних технологій Сумського державного університету Н.М. Теслик) використовуються в освітньому процесі КЗ СОП Сумський дитячий будинок ім. С.П. Супруна у межах психологічного супроводу дітей – сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування.

Результати представленого дослідження використовуються в освітньому процесі з метою забезпечення умов для особистісного розвитку, розширення інструментів соціально-психологічної підтримки їхньої підготовки та адаптації до прийомних родин або інших форм сімейного виховання.

Директор

Любов РУДИКА